

(Coperta exterioară)

UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Școala doctorală de științe socio-umane

TEZĂ DE ABILITARE

ARHITECTURĂ, SOCIETATE, ECONOMIE

Contribuții la istoria elitelor funciare și mercantile

din Țările Române (secolele XIV-XVI)

Conf. univ. dr. APETREI Nicolae Cristian

Domeniul de doctorat,

ISTORIE

Seria AU3 Nr.

GALAȚI 2016

(Copertă interioară /față)

UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Școala doctorală de ȘTIINȚE SOCIO-UMANE

TEZĂ DE ABILITARE

ARHITECTURĂ, SOCIETATE, ECONOMIE

Contribuții la istoria elitelor funciare și mercantile

din Țările Române (secolele XIV-XVI)

Conf. univ. dr. APETREI Nicolae Cristian

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Comisia de abilitare:

.....
.....
.....

Domeniul de doctorat,

ISTORIE

Seria AU3 Nr.

GALAȚI

2016

(Copertă interioară /verso)

Seriile tezelor de abilitare susținute public în UDJG începând cu 2015 sunt:

Domeniul ȘTIINȚE INGINEREȘTI

Seria AI 1. **Biotehnologii**

Seria AI 2. **Calculatoare și tehnologia informației**

Seria AI 3. **Inginerie electrică**

Seria AI 4. **Inginerie industrială**

Seria AI 5. **Ingineria materialelor**

Seria AI 6. **Inginerie mecanică**

Seria AI 7. **Ingineria produselor alimentare**

Seria AI 8. **Ingineria sistemelor**

Domeniul ȘTIINȚE ECONOMICE

Seria AE 1. **Economie**

Seria AE 2. **Management**

Domeniul ȘTIINȚE UMANISTE

Seria AU 1. **Filologie - Engleză**

Seria AU 2. **Filologie - Română**

Seria AU 3. **Istorie**

CUPRINS

Rezumat	8
I. Realizări științifice și profesionale.....	11
I.1. Traseul profesional și definirea direcțiilor de cercetare.....	12
I.2. Lista lucrărilor științifice publicate după obținerea titlului științific de “doctor”.....	21
I.3. Mediul rezidențial boieresc în secolele XIV-XVI.....	24
I.3.1. Obiectivele și relevanța cercetărilor.....	24
I.3.2. Metodologia cercetării.....	25
I.3.3. Arhitectura locuințelor boierești.....	26
I.3.3.1. Obiectivele cercetărilor.....	26
I.3.3.2. Tipologia locuințelor boierești din secolele XIV-XVI.....	27
I.3.3.3. Clasificarea locuințelor elitelor autohtone.....	35
I.3.3.4. Casa nobiliară românească în secolele XIV-XVI.....	40
I.3.4. Arhitectura și funcțiile bisericilor de curte.....	45
I.3.4.2. Tipologia constructivă a bisericilor de curte.....	46
I.3.4.3. Completări ale inventarului bisericilor boierești de curte.....	53
I.3.4.4. Biserici ale unor schituri și mănăstiri.....	57
I.3.4.5. Concluzii	58
I.3.5. Anexele utilitar-gospodărești.....	60
I.3.5.1. Obiectivele cercetării.....	60
I.3.5.2. Bucătăria.....	60
I.3.5.3. Grajdul.....	61
I.3.5.4. Spațiile de depozitare.....	62
I.3.5.5. Spațiile comerciale.....	63
I.3.5.6. Locuințele robilor.....	63
I.3.5.7. Alte anexe cu caracter economic.....	65
I.3.6. Elementele de fortificare.....	66
I.3.6.1. Relevanța și obiectivele cercetării.....	66
I.3.6.2. Reședințele nefortificate.....	66
I.3.6.3. Reședințele fortificate.....	69
I.3.7. Formule de organizare a spațiului reședinței boierești.....	76
I.3.8. Concluzii: funcțiile reședințelor boierești.....	79
I.3.8.1. Funcția de locuire.....	79
I.3.8.2. Funcția economică.....	80
I.3.8.3. Funcția administrativă.....	81
I.3.8.4. Funcția defensivă.....	81
I.4. Negustorii greci în economia și societatea Țărilor Române (cca. 1550-1620): Formarea comunității de afaceri din Moldova.....	84
I.4.1. Relevanța și obiectivele cercetării.....	84

I.4.2. Un intermediar incomod: Moldova și relațiile comerciale polono–otomane, 1453-1538.....	85
I.4.3. Aprovizionarea Constantinopolului și a armatelor otomane.....	87
I.4.4. Aprovizionarea Poloniei cu vin cretan.....	89
I.4.5. Concurența negustorilor evrei.....	91
I.4.6. Începuturi dificile: anii 1550-1570.....	93
I.4.7. Împrumuturi financiare acordate domnilor români.....	97
I.4.8. Comerțul la distanță cu vin cretan: anii 1570-1600.....	99
I.4.9. Arendarea vămilei Moldovei.....	101
I.4.10. O comuniune de interese economice: negustorii greci și domni Moldovei.....	103
I.4.11. Începuturile unei comunități.....	105
I.4.12. Concluzii.....	106
I.5. <i>Varia oeconomica</i>	109
I.5.1. Relevanța și obiectivele cercetărilor	109
I.5.2. Tranzitul vinului cretan prin Moldova secolului al XVI-lea: Context extern și estimări cantitative.....	110
I.5.3. Exploatarea sării la Târgu Ocna în epoca modernă timpurie: constante ale activității și estimări cantitative.....	112
II. Planuri de evoluție și dezvoltare a carierei.....	115
II.1. Direcții viitoare de cercetare.....	116
II.1.1. Mediul rezidențial boieresc în secolele XIV-XVI.....	116
II.1.2. Negustorii greci în economia și societatea Țărilor Române (cca. 1550-1620).....	118
II.1.3. Economia Țării Moldovei în secolele XVI-XVII.....	119
II.2. Direcții de predare și aplicații practice aferente.....	124
III Referințe bibliografice.....	127
IV Anexe.....	130
IV.1 Anexele gospodărești ale reședințelor boierești din Țările Române (secolele XIV-XVI)	
IV.2 Elites at home: Romanian aristocratic houses in the fourteenth to sixteenth centuries	
IV.3 Greek merchants in the Romanian Principalities in the 16 th century: the case of Nikolaos Domesticos Nevridis	
IV.4 Marele negustor grec din Moldova (cca 1570–1620). Un profil colectiv din perspectivă braudeliană	
IV.5 The transit of Cretan wine in 16th century Moldavia: the European context and quantitative assessments	

TABLE OF CONTENTS

Abstract	5
I . Professional and scientific accomplishments	11
I.1. Professional background and research topics	12
I.2. Scientific work following the doctorate in history. A list of personal publications.....	21
I.3. The boyar residential environment, 14 th -16 th centuries.....	24
I. 3.1. Research relevance and objectives.....	24
I.3.2. Research methodology.....	25
I.3.3. The boyar dwelling-houses.....	26
I.3.3.1. Research objectives.....	26
I.3.3.2. Types of boyar dwelling-houses, 14 th -16 th centuries.....	27
I.3.3.3. Types of elite dwelling-houses, 14 th -16 th centuries.....	35
I.3.3.4. The Romanian nobiliary dwelling-house, 14 th -16 th centuries.....	40
I.3.4. The chapels: architecture and functions.....	45
I.3.4.2. Types of chapels.....	46
I.3.4.3. <i>Addenda</i> to chapels inventory.....	53
I.3.4.4. Some monastery churches.....	57
I.3.4.5. Conclusions.....	58
I.3.5. Utilitarian-household enlargements.....	60
I.3.5.1. Research relevance and objectives.....	60
I.3.5.2. Kitchens.....	60
I.3.5.3. Stables.....	61
I.3.5.4. Storing spaces.....	62
I.3.5.5. Shops.....	63
I.3.5.6. Dwelling-houses belonging to the Tartar and Gypsy slaves.....	63
I.3.5.7. Other enlargements with an economic character.....	65
I.3.6. Elements of fortification.....	66
I.3.6.1. Research relevance and objectives.....	66
I.3.6.2. Boyar residences with no defensive establishments.....	66
I.3.6.3. Fortified boyar residences.....	69
I.3.7. Formulas for space organization in the boyar residences.....	76
I.3.8. Conclusions: boyar residence and its functions.....	79
I.3.8.1. Housing.....	79
I.3.8.2. Economics.....	80
I.3.8.3. Management.....	81
I.3.8.4. Defense	81
I.4. Greek merchants in the Romanian Principalities (c. 1550-1620):	
The making of business community in Moldavia.....	84
I.4.1. Research relevance and objectives.....	84

I.4.2. An uncomfortable mediator:	
Moldavia and the Polish-Ottoman trade relations, 1453-1538.....	85
I.4.3. Provisioning Ottoman capital and armies.....	87
I.4.4. Malmsey for Poland: a business opportunity opens in Eastern Europe.....	89
I.4.5. Cornered by the competition: the rise of the Ottoman Jews.....	91
I.4.6. An uncertain beginning: the 1550s and the 1560s.....	93
I.4.7. Lending money to Moldavian princes	97
I.4.8. Moldavian Greeks and Malmsey Trade, 1570-1600.....	99
I.4.9. Tax farming in Moldavia	101
I.4.10. Moldavian princes and Greek merchants: an economic community of interest.....	103
I.4.11. Towards a business community.....	105
I.4.12. Conclusions.....	106
I.5. Varia oeconomica.....	109
I.5.1. Research relevance and objectives.....	109
I.5.2. The transit of Cretan wine in 16 th century Moldavia:	
The European context and quantitative assessments.....	110
I.5.3. Extracting salt in Târgu Ocna in early modern times: trends and estimate.....	112
II. Plans for career evolution and development	115
II.1. Future research topics to be addressed	116
II.1.1. The boyar residential environment, 14 th -16 th centuries.....	116
II.1.2. Greek merchants in the Romanian Principalities (c. 1550-1620).....	118
II.1.3. The economy of Moldavia in the 16 th and 17 th Centuries.....	119
II.2. Teaching outlines / practical works	124
III. Bibliographical references	127
IV. Appendix.....	130
IV.1 Anexe gospodărești ale reședințelor boierești din Țările Române (secolele XIV-XVI).	
IV.2 Elites at home: Romanian aristocratic houses in the fourteenth to sixteenth centuries	
IV.3 Greek merchants in the Romanian Principalities in the 16 th century: the case of Nikolaos Domesticos Nevridis	
IV.4 Marele negustor grec din Moldova (cca 1570–1620). Un profil colectiv din perspectivă braudeliană	
IV.5 The transit of Cretan wine in 16 th century Moldavia: the European context and quantitative assessments	

Abstract

This paper aims to highlight the overall teaching and research activities of the candidate by presenting his main results subsequent to having been awarded a doctor degree in history.

Section I.1 describes the major landmarks of the candidate's academic career and scientific work. A special emphasis is placed on how the main research directions and scientific achievements took shape. Two perspectives have been employed in order to present the candidate's scientific achievements. One of them is to evidence how the preliminary scientific objectives materialized publications, scientific and research projects. The second one is to prove the impact of these results in the national and international historiography. The impact has been measured in particular by references made to citations, awards granted and the establishment of new academic courses related to the candidate's research interests. The section ends with a list of arguments supporting the candidate's claimed ability to coordinate individual research teams, to organize and manage teaching activities.

Section I.2 presents the candidate's first line of research: *The boyar residential environment, 14th-16th centuries*. Its objectives were to reconstruct the boyars' residences in terms of their employed architecture and to establish their multiple functions. The candidate's conclusion is that the noblemen's residences were sites of multiple buildings and functions; they comprised not only houses, but also churches, utilitarian household annexes and fortifications. The candidate has analyzed these components in terms of their featured architecture and classified them accordingly. By using these typologies, he has identified the models on which Romanian boyars relied to build their own residences. They were mostly of Central European origins as far as dwellings and fortifications are concerned, but the churches belonged to the Byzantine *oikumene*. The candidate has concluded that the boyars' residences fulfilled four functions. Besides housing, they also had economic, management and defensive roles. Housing assumes that the boyar's residence had to provide its residents with some basic comfort and that such comfort is self-evident to the other members of society. These conditions were met usually by the architecture feature and the housing facilities, by founding court chapels (open to common people) and only exceptionally by defensive architecture. The economic function implied that they could cover the residents' consumption needs in terms of food, clothing, household inventory and arms. This function is illustrated by three types of activities and utilitarian-households enlargements documented near the boyars' residences; they were meant to deal with producing, preserving (storing) and even marketing consumer

goods. Their management function meant that the boyars' residences were the commanding centre for all activities related to the landlord administration. This is because such activities required controlling, coordinating and directing them from inside a residence, and at the same time the resident boyar family's welfare had been its ultimate purpose. Defensive feature meant securing the personal safety and property of the resident families. Most often this function was carried out by a number of armed servants and only exceptionally by using defensive architecture.

Section I.3 presents the candidate's second line of research, entitled: *Greek merchants in the Romanian Principalities (c. 1550-1620)*. Its objectives have been to identify: (1) the external factors that have led to the settlement of Greek merchants in Moldavia and Wallachia, and (2) the social strategies and economic activities by which they defeated local competition, represented by the Saxon, Armenian, Hungarian and Romanian merchants. The results achieved to date refer exclusively to the Greek merchant community in Moldova. The main external factors were the intermediate position of Moldavia in the trade between Poland and the Ottoman Empire; Moldavia's integration into the Ottoman world-economy; a favorable economic context in supplying Poland with Cretan wine; the opening of Venice's Oriental trade towards its Greek and Jews subjects; strong internal competition posed by Jewish merchants in the Ottoman Empire. At a domestic level other factors also contributed to the same result: the elimination of an important part of the local competition represented by Saxons and Armenians by the Moldavian princes; the establishment of a community of interest between Greek merchants and Moldavian princes via lending money, kinship relations, and common political objectives; and finally, an abundant range of agro-pastoral products available at low prices in local markets.

Under the title *Varia oeconomica*, section I.4 presents two papers on economic history. Their common objective is to produce some relevant statistic data in order to operate a basic quantitative and qualitative economic analysis. In this case the results are: (1) an assessment of Cretan wine trafficking in Moldova, mainly in the second half of the 16th century; (2) and an assessment of the annual produce of Târgu Ocna salt mine between the 16th and the 18th century.

The second part of this paper highlights the candidate's intentions regarding his future research and teaching activities. He plans to continue research activities developed so far. In close relation to the first research topic, he aims to study the everyday life of the boyars during the 14th to 16th centuries. As far as the second research topic is concerned, the

candidate's first intention is to complete his research on the case of Moldavian Greeks, and to extend it afterwards to the case of Greeks in Wallachia.

Besides these two research topic, the candidate proposes a third one entitled *The economy of Moldavia in the 16th and 17th Centuries*. Its objective on the long run will be to produce new quantitative data to measure different aspects of the local economy, such as the production and the consume levels. However, on the short term the candidate's efforts in this regard will be to calculate the economic impact of the transit of Cretan wine on the Moldavian economy during the 16th century.

Finally, the candidate stresses that his research topics are already subject for teaching applications and he expresses his intention to continue in this direction.

Rezumat

Lucrarea de față își propune să evidențieze activitatea didactică și de cercetare a candidatului, prin prezentarea rezultatelor pe care le-a obținut în perioada scursă de la obținerea titlului științific de “doctor în istorie”.

În Secțiunea I.1. sunt descrise reperetele majore ale carierei universitare a candidatului, precum și ale celei de cercetare. Accentul principal este pus pe modul în care s-au conturat principalele direcții de cercetare și pe realizările științifice. Prezentarea realizărilor științifice este făcută din două perspective. Una dintre ele este indicarea modului în care obiectivele științifice enunțate s-au materializat prin lucrări publicate, comunicări științifice și proiecte de cercetare. Cea de-a doua urmărește impactul pe care l-au avut aceste rezultate în istoriografia națională și internațională; măsurarea acestui impact s-a făcut în special prin referire la citări, premii obținute și crearea unor direcții de predare specifice. Secțiunea se încheie cu o listă de argumente cu care candidatul încearcă să demonstreze că are capacitatea individuală de a coordona echipe de cercetare, de a organiza și de a gestiona activități didactice.

Secțiunea I.2 prezintă prima direcție de cercetare a candidatului, intitulată *Mediul rezidențial boieresc în secolele XIV-XVI*. Obiectivele sale au fost să reconstituie reședințele boierești din punct de vedere structural și să stabilească multiplele funcții pe care le-au îndeplinit. Concluziile la care a ajuns arată că reședințele boierilor au fost complexe de clădiri cu utilități multiple și complementare; în componența lor intrau: locuințe, biserici, anexe utilitar gospodărești și fortificații. Candidatul a analizat aceste componente din punct de vedere constructiv și a stabilit tipologii. Utilizând aceste tipologii, a putut stabili mai departe care sunt modelele de care s-au folosit boierii români pentru a-și construi reședințele. Acestea sunt majoritar central-europene, în cazul locuințelor și fortificațiilor, și majoritar bizantino-balcanice, în cazul bisericilor. Candidatul a mai concluzionat că funcțiile reședințelor boierești au fost patru la număr: de locuire, economică, administrativă și defensivă. Funcția de locuire presupunea că reședința trebuia să asigure un confort minim, vizibil pentru ceilalți membri ai societății. Cele două condiții erau îndeplinite de regulă prin arhitectura și dotările locuințelor, prin activitățile ctitoricești (ridicarea de biserici de curte) și numai excepțional prin arhitectura defensivă. Funcția economică implica satisfacerea necesităților de consum în materie de alimentație, vestimentație, inventar casnic și armament. Această funcție este ilustrată prin trei tipuri de activități și anexe, documentate în proximitatea reședințelor boierești. Este vorba despre anexe și activități de producere a bunurilor de consum, de stocare/conservare, precum și de comercializare a bunurilor respective. Funcția administrativă a fost compusă din

activitățile de exploatare economică, fiscală și judiciară a domeniilor boierești. Aceste activități necesitau controlarea, coordonarea și direcționarea lor din interiorul reședințelor și aveau drept finalitate bunăstarea familiei boierești rezidente. Funcția defensivă a însemnat asigurarea securității personale a familiilor rezidente și a bunurilor acestora. De cele mai multe ori această funcție a fost exercitată de un număr de slugi boierești înarmate și doar în mod excepțional cu ajutorul arhitecturii defensive. Acesta este motivul pentru care funcția defensivă a fost cea mai puțin eficientă dintre cele patru evidențiate de sursele istorice.

Secțiunea I.3 prezintă a doua direcție de cercetare a candidatului, intitulată *Negustorii greci în economia și societatea Țărilor Române (cca. 1550-1620)*. Obiectivele sale au fost să identifice (1) factorii externi care au contribuit la instalarea negustorilor greci în Țările Române, și (2) strategiile și mecanismele cu ajutorul cărora s-au impus în fața competiției locale reprezentate de negustorii sași, armeni, unguri și români. Rezultatele obținute până acum se referă exclusiv la cazul comunității de negustori greci din Moldova. Principalii factori externi au fost: poziția de intermediar a Moldovei în relațiile comerciale dintre Polonia și Imperiul Otoman; integrarea parțială a Moldovei în economia-univers otomană; conjunctura economică favorabilă reprezentată de aprovizionarea Poloniei cu vin cretan; deschiderea comerțului oriental al Veneției față de supușii greci și evrei; concurența puternică a negustorilor evrei din Imperiul Otoman. În plan intern au funcționat: eliminarea de către domniile moldovene a unei părți importante din concurența locală (sași și armeni); constituirea unei comunități de interese între domnitorii Moldovei și negustorii greci (prin creditare, înrudire, obiective politice); producția agro-pastorală internă, disponibilă la prețuri reduse.

Secțiunea I.4 prezintă două cercetări de istorie economică reunite sub titlul *Varia oeconomica*. Obiectivul lor comun este acela de a obține date economice cu caracter repetitiv, pentru a putea opera minime analize economice cantitative și calitative. Rezultatele obținute sunt: (1) evaluarea traficului cu vin cretan prin Moldova, în special în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; (2) estimarea cantităților de sare extrase anual din salina de la Târgu Ocna în secolele XVI-XVIII.

Partea a II-a lucrării evidențiază intențiile candidatului în ceea ce privește activitățile viitoare de cercetare și activitățile didactice corelate.

În direcția de cercetare intitulată *Mediul rezidențial boieresc în secolele XIV-XVI*, autorul intenționează să continue cercetările. În acest sens, își propune să studieze viața cotidiană la curțile boierilor din secolele XIV-XVI.

În direcția de cercetare intitulată *Negustorii greci în economia și societatea Țărilor Române (cca. 1550-1620)*, candidatul dorește să completeze cercetările referitoare la cazul Moldovei; intenționează de asemenea să le extindă la nivelul Țării Românești.

Candidatul își propune și o direcție nouă de cercetare intitulată: *Economia Țării Moldovei în secolele XV-XVII*. Obiectivul sau imediat în acest sens va fi calcularea impactului economic pe care l-a avut tranzitul vinului cretan prin Moldova secolului al XVI-lea.

În final candidatul subliniază faptul că direcțiile sale de cercetare fac deja obiectul unor aplicații didactice și își exprimă intenția de a continua în această direcție.